

SAMARIJANCI I ARHEOLOŠKA OTKRIĆA NA BRDU GARIZIM

U kasno nedjeljno popodne 1. srpnja 1990. g. završio je rad *Drugi međunarodni kongres biblijske arheologije*, otvoren prethodne nedjelje u čarobnom okviru "citadele" u Jeruzalemu. Kongres je htio podsjetiti na prvu godišnjicu prvoga stratigrafskog iskapanja u Palestini, što ga je vodio dr. Flinders Petrie 1890. g. u Tell el-Hesi na jugu regije. Interventi su pružili panoramski pregled rada tokom iskapanja na novim lokalitetima i kritičke revizije iskapanja koja su uslijedila u 19. st. i u prvoj polovici našega stoljeća. Na zadnjoj sjednici prisutni su se suočili s tmovitim problemom odnosa između arheologije i Biblije o čemu se već godinama raspravlja. Rješenje je još daleko od pravog ekvilibrija između religijske povijesti kako slijedi iz iskopina i istraživanja na terenu.

Unatoč tomu što je bilo u programu, nije se govorilo o jednom iskapanju u toku. Dok su u Jeruzalemu raspravljali drugi arheolozi, Izhik Magen, izraelski arheolog novoga naraštaja, nastavljao je svoje istraživanje na vrhuncu brda Garizim u srcu Samarije. Susret s kamenjem infitade i neobičnim humorom okupacijske vojske bio je unaprijed programiran i, nakon više odgađanja, ostvaren zahvaleći ljubaznosti prijatelja Talijanske suradnje za razvoj, vezan uz Zapadnu obalu i njezine društvene i sanitarne probleme.

U društvu posjetilaca Garizimu nalazio se i p. Michele Piccirillo, otom. arheolog koji je o tome objelodanio izvješće u časopisu "*La Terra Santa*" (svibanj-lipanj 1991) i koje mi ovdje obilato koristimo.

Danas je blagdan. Muslimani svetkuju –Id al-Adha = Blagdan žrtve, –Id al-Kabir = Veliki blagdan 50 dana poslije svetkovanja u mjesecu posta Ramazan. Blagdan slavljen u tonu manjem ili u relativnoj tišini i miru bez štrajka i bez ubijanja, bez djece koja vape u bolnicama. Pa i izraelski vojnici, surovi u svome neprestanom ratnom stanju, danas su vedriji i uvidavniji na blokovskim pločajima. Izbjegavamo brdsku stazu što prolazi kroz arapska sela, ne iz straha od kamenja, već iz ljubavi prema krajoliku da možemo uživati uzduž puta naselja, put sagrađen od okupacijskih vlasti, na rubu pustinje sa zapadne strane i obrađivane zemlje istočno od Ramallaha, Tajjeba,

Hebel Azora. Ne ulazimo u Napluzu. Prije Balatina polja skreće se izravno
na vrh svetoga brda Garizima.

Prethodni povjesničari

Izhik dolazi časak poslije nas. Malo riječi o radu što ga obaviše arheolozi prije njega šezdesetih godina, napomena bi valjalo štošta podvrći kritici osobito nagle povijesne zaključke, i počinjemo posjet.

Nalazimo se na najvišem vrhuncu Garizima, svetog brda Samarije i samarijanaca. Od Josipa Flavija znamo da je u 4. st. na dolazak vojske Aleksandra Velikoga, Sanaballat, samarijanski upravitelj zajednice i provincije Samarije, dao svoju kćerku Nikaso za ženu Manaseu, bratu Jadua svećenika suparničke zajednice u Jeruzalemu. Braku se suprotstavila vlast u Jeruzalemu koja naredi Manaseu da se od nje rastavi, ako želi naslijediti svoga brata u službi vrhovnog svećenika Judejaca. Umiješao se zet Sanaballat koji pozva Manasea da dođe u Samariju gdje je za njega, dopuštenjem Aleksandra Velikoga, sagradio hram na vrhuncu Garizima, po uzoru hrama u Jeruzalemu. Taj suparnički hram je bio u uporabi barem dva stoljeća. Jedan od prvih briga Ivana Hirkana, novoga vrhovnog svećenika i poglavice Židova nakon Šimuna Makabejevića, bijaše srušiti taj hram kao simbol političke i vjerske autonomije samarijanske zajednice koju vlasti u Jeruzalemu nikada priznale.

Josip Flavije pripovijeda da je novi poglavica Židova 128. g. "zauzeo Nhem i Garizim i narod Kute-ja (prezirni naziv za Samarijance), koji su obitavali u blizini hrama koji bijaše nalik na jeruzalemski... hram je napušten dvjesto godina nakon izgradnje".

Ovdje usputno dozivamo u pamet riječi koje je Samarijanka upravela Isusu u blizini Jakovljeva zdenca: "Naši su se oci klanjali Bogu na ovom brdu a vi kažete da je Jeruzalem mjesto gdje se treba klanjati" (Iv 4,20). Od kasnijih povjesničara doznajemo da je car Hadrijan bio odlučio paganizirati kultna mjesta u Palestini i sagraditi hram Zeusu Gostoprimecu na brdu Garizimu. Hram urezan na novcima kovanim u gradu Napluzi, koju je Tito osvojio podno brda sjeverno od ruševina staroga grada Sihema, nakon zauzeća Jeruzalema g. 70. poslije Krista. U bizantinsko doba, 485. g. povjesničari spominju opću pobunu samarijanske zajednice koja je bila skršena zahvatom trupa cara Zenona koji je izdao naredbu da se sagradi crkva pos-

većena Bl. Dj. Mariji na vrhuncu Garizima. Tu su građevinu Samarijanci shvatili kao namjernu profanaciju njihova svetog mjesta. Zaista, u vrijeme cara Anastazija buknuo je novi ustanak i crkva na Garizimu je bila među prvim građevinama koje su osvojili. Po naredbi cara Justinijana, crkva je bila ponovno utvrđena nakon što je general Teodor Veliki uspio poraziti Samarijance poslije pobune 529. godine.

Posljednje iskopine

Iskapanjima Roberta Bulla šezdesetih godina našega stoljeća, došlo je do točnih podataka o lokaciji hrama iz Hadrijanova doba na vrhuncu brda Tell —er Ras. Arheolog je pošao i korak dalje u zaključivanju tvrdeći da je pronašao i samarijanski hram. Izhik Magen je otkrio neke predijele grada Napluze u dolini kao i hipodrom koji je kasnije bio pretvoren u amfiteatar. Tu su bili brojni natpisi koji su potvrdili kozmopolitski značaj stanovnika rimske Napluze. Grad je bio povezan s hramom na Garizimu monumentalnim stubištem koje se nastavljalo do najvišeg vrhunca gdje se najvjerojatnije morao nalaziti neki oltar.

Istražujući pažljivo ruševine na obroncima oko utvrde-crkve bizantskog doba, Magen je svratio pozornost na jedno prostrano urbano naselje površine oko 400 dunuma sa zidinama od oko 2 km dužine i gradskim četvrtima koje su se razvijale na sve četiri strane od vrhunca Garizima do Hadrijanova hrama koji se nalazio izvan zidina. Iskapanja koja su na tom području vršena od 1985. g. otkrila su bogate palače iz helenističkog razdoblja s nutarnjim dvorištima, sobama za stanovanje, kupatilima, zdencem i u nekoliko slučajeva i s tiješkom za masline. U središtu grada, na najvišoj uzvisici na kojoj su sada ostaci bizantske utvrde-crkve, pronađena je helenistička utvrda stotinjak metara širine i 160 m dužine, ograđena orijaškim zidinama, kulama i vratima. U otkopanoj zemlji izvan istočnog zida arheolozi su pronašli više samaritanskih natpisa sa starim hebrejskim slovima kojima su bila ispisana imena svećenika i velikih svećenika. Natpisi upućuju na obredni kontekst i time indirektno na hram koji je dao sagraditi Sanaballat koncem 4. stoljeća na vrhuncu Garizima.

Istinitost nalaza potvrđuje i litica koja se nalazi odmah izvan bizantske utvrde a Samarijanci je smatraju poizbor svetim mjestom.

Spomenimo još jedno zanimljivo otkriće. Na području gdje se sada nalazi novi centar preživjele samarijanske zajednice (koji je većim dijelom dar pappe Ivana Pavla II), Izhik je otkrio neke nastambe istoga već istraženog standardnog tipa sa zanimljivom razlikom: kuće su podignute izvan zidina i na njima nema znakova paljenja kao što se to otkriva na ostacima kuća unutar zidina. Da li je to bila četvrt povlaštenih? Vjerojatno je ta četvrt sagrađena poslije zauzeća grada od strane četa Ivana Hirkana i nastanjena židovskim obitelji na što upućuju i pronađeni hazmonejski novci. Zauzeće koje je uključilo nakon rušenja supamičkog hrama obilježilo je vrhunac prekida između Samaritanaca i Hebrejaca. Tragove toga prekida nalazimo i u svindeljima.

Tko su, u stvari, Samarijanci?

Tim se pitanjem pozabavio p. Agripino Cabezon i rezultate svojih istraživanja objavio u časopisu *La Terre Sainte*, siječanj-veljača 1991. Samarijanci su najmanja zajednica na svijetu. Naziv je vezan za Samariju. Taj je narod od svojih početaka bio proganjan. Potječe od autohtonih domorodaca Samarije koji su se izmiješali s kolonistima koji su pristigli iz Babilona, prethodnije iz Kute kojoj se ruševine i danas nalaze 10 km udaljene od Babilona i danas se zovu Tel Ibrahim. Koloniste su u Samariju poslali kraljevi Sargon i Asarhadon s namjerom da nasele Samariju umjesto Izraelaca koji su odvedeni u Babilon. To je razlog zbog čega Izraelci prezirno nazivaju Samaritance Kutim = narod iz Kute. Samaritanci sami sebe nazivaju "Šomerim" = Opslužitelji.

Polovicom 5. st. car Zenon je protjerao Samaritance s Garizima zbog nekrutnosti koju su pokazali nad kršćanima u Napluzi na Duhove 484. godine. Tada je na vrhuncu brda sagrađena crkva posvećena Majci Božjoj Bogorodici. Samaritanci su je srušili za vrijeme Anastazija, no Justinijan je u 6. st. naredio da se ponovno podigne i opaše zidom. Tada su se Samarijanci raspršili po Egiptu, Damasku, Cezareji, Askalonu, Gazi itd. gdje su podizali svoje sinagoge koje je Justinijan konfiscirao 529. godine. U Damasku su se održali do doba Mameluka (14. stoljeće).

Oni koji se vratiše nakon Justinijana, ponovno se sabraše u malu zajednicu koja živi i danas u Napluzi čuvajući u sinagogi svitak Mojsijeva Petoknjžja pisan starim hebrejskim slovima nazvanim "samarijanskim". Nje-

govi čuvari tvrde da je star tri tisuće godina, no čini se da potječe iz 12. st. poslije Krista. U Napluzi živi 201 Samaritanac a u Holonu južno od Jafa 527. Ostala 73 su raspršena po svijetu.

Samarijancima prijeti pogibao iščeznuća zbog endogamije. Jedne godine tridesetak mladića htjelo se oženiti no na izbor su imali samo tri djevojke. Samarijanci u Holonu govore hebrejski te se smatraju izraelskim građanima. Oni u Napluzi govore arapski te su palestinsko-jordanski građani. Svi se jednom godišnje sakupljaju na slavljenje Pashe na brdu Garizim.

Danas su odnosi između Samarijanaca i Židova dobri. Sredinom 19. st. Veliki rabin u Jeruzalemu je službeno priznao da Samarijanci pripadaju židovskom narodu. Samarijanci iz Holona time su se okoristili 1948. g. kao zakonom o povratku na isti način kao i Židovi u dijaspori.

Samarijanci u liturgiji i obrednim pjesmama upotrebljavaju samarijanski jezik, dijalekt što potječe od zapadnog aramejskog koji im služi i za prevodjenje Petoknjižja. Kad je u povijesti prevladao arapski jezik, prihvatili su ga u svagdanjem životu i u literaturi.

Od Svetog pisma priznaju samo Petoknjižje. Odbacuju predaje židovskih učitelja i drže se samo pisane riječi. Tvrde da Bogu valja iskazivati štovanje na Garizimu. Iščekuju Mesiju koji je najavljen u Ponovljenom zakonu (18,15-19) i koji će biti prorok poput Mojsija. Bit će obnovitelj bogova, lužja a ne Otkupitelj. Odbacuju Mesiju kao sina Davidova. Kad dođe Obnovitelj, svi će se narodi obratiti, posebno židovski narod. Samarijanci ne dopuštaju nikakvo osjetno prikazivanje Boga. Vjerno obdržavaju subotu, obrezanje i Pashu.

Svake godine svetkuju Pashu na brdu Garizimu u predvečerje 14. nisan. Žrtvuju ovnove od jedne godine po Mojsijevu obrednom zakonu (17,12,4-6), obredu koji su Židovi napustili nakon porušenja Hrama 70. godine po Kristu.